

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในห้องสมุดมหาวิทยาลัยของรัฐ ด้านนโยบาย ขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติงาน ประเภทและสาขาวิชาของสิ่งพิมพ์ที่ได้จากการแลกเปลี่ยน รวมทั้งปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหาที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ของห้องสมุดมหาวิทยาลัยของรัฐ ทั้งที่เป็นหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะหรือห้องสมุดสถาบัน

ลักษณะการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ โดยกำหนดสมมุติฐานไว้ คือ การแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ของหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะในมหาวิทยาลัยของรัฐมีความแตกต่างกัน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามซึ่งครอบคลุมรายละเอียดเกี่ยวกับฐานะห้องสมุด การบริหารงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ บุคลากร และจำนวนบุคลากรที่ปฏิบัติงาน นโยบาย ขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติงาน ประเภทและสาขาวิชาของสิ่งพิมพ์ที่ได้จากการแลกเปลี่ยน รวมทั้งปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหาในการปฏิบัติงาน โดยส่งแบบสอบถามทางไปรษณีย์ถึงบรรณารักษ์หัวหน้างานจัดหาทรัพยากรห้องสมุด หรือหัวหน้าห้องสมุดในมหาวิทยาลัยของรัฐ จำนวนรวม 55 คน จากห้องสมุด จำนวน 55 แห่ง ได้แบบสอบถามกลับคืน จำนวน 55 ชุด เป็นแบบสอบถามที่สมบูรณ์สามารถนำมาวิเคราะห์ข้อมูลได้ 52 ชุด คิดเป็นร้อยละ 94.5 ของแบบสอบถามที่ส่งไปทั้งหมด

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติด้านสังคมศาสตร์ (Statistical Package for the Social Science/Personal Computer = SPSS PC+) เพื่อคำนวณหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และการทดสอบค่าที (T-test) ทั้งนี้การเปรียบเทียบได้กำหนดระดับความมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .05 หรือ ด้วยความเชื่อมั่นร้อยละ 95

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. การบริหารงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์

1.1 การจัดหน่วยงานรับผิดชอบการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์

จากการวิจัย พบว่า การจัดหน่วยงานรับผิดชอบการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ของหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันไม่มีความแตกต่างกัน โดยหอสมุดกลางทุกแห่ง (ร้อยละ 100.0) และห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ (ร้อยละ 76.9) จัดงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์รวมอยู่กับงานรับบริจาคทรัพยากรห้องสมุด โดยเป็นงานย่อยขึ้นอยู่กับงานจัดหาทรัพยากรห้องสมุด

ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของจูลี อูสุรัตัน และวันทิ โกวีทางกูร (2526), Kovacic (1980) และ Barker (1986) ที่พบว่า ห้องสมุดส่วนใหญ่จัดงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์รวมอยู่กับงานรับบริจาคทรัพยากรห้องสมุด และเป็นงานหนึ่งในงานจัดหาทรัพยากรห้องสมุด ซึ่ง Kovacic ได้ให้ข้อสังเกตไว้ว่า ห้องสมุดมหาวิทยาลัยขนาดใหญ่มีแนวโน้มที่จะจัดหน่วยงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์โดยรวมไว้กับงานรับบริจาค มีบรรณารักษ์วิชาชีพปฏิบัติงาน และทั้งนี้อาจเป็นเพราะหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันต่างก็เป็นห้องสมุดมหาวิทยาลัยเหมือนกัน จึงทำให้มีการแบ่งสายงานการบริหารงานภายในห้องสมุดคล้ายคลึงกัน นอกจากนี้ สิ่งพิมพ์ที่ใช้สำหรับการแลกเปลี่ยนบางส่วนยังเป็นสิ่งพิมพ์ที่ได้มาจากการรับบริจาค

1.2 บุคลากรที่รับผิดชอบงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์

บุคลากรที่รับผิดชอบงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบัน คือ บรรณารักษ์ พนักงานห้องสมุด และบุคลากรอื่น ๆ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ห้องสมุด พนักงานธุรการ พนักงานพิมพ์ดีด ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยป่าไม้ และนักเอกสารสนเทศ

1.2.1 บรรณารักษ์

จากการวิจัย พบว่า หอสมุดกลางทุกแห่ง (ร้อยละ 100.0) มีบรรณารักษ์รับผิดชอบงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ ส่วนใหญ่มีบรรณารักษ์ จำนวน 1 คน (ร้อยละ 92.3) รับผิดชอบงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ และมีเวลาปฏิบัติงานบางเวลา (ร้อยละ 69.2) ส่วนห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ (ร้อยละ 84.6) มีบรรณารักษ์รับผิดชอบงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 76.9) มีบรรณารักษ์ จำนวน 1 คน รับผิดชอบงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ และมีเวลาปฏิบัติงานบางเวลา (ร้อยละ 61.5)

1.2.2 พนักงานห้องสมุด

จากการวิจัย พบว่า หอสมุดกลางส่วนใหญ่ (ร้อยละ 61.5) มีพนักงานห้องสมุดรับผิดชอบงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 38.5) มีพนักงานห้องสมุด จำนวน 1 คน รับผิดชอบงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ และมีเวลาปฏิบัติงาน บางเวลา (ร้อยละ 53.8) ส่วนห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ (ร้อยละ 38.5) มีพนักงานห้องสมุดรับผิดชอบงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 28.2) มีพนักงานห้องสมุด จำนวน 1 คน และมีเวลาปฏิบัติงานบางเวลา (ร้อยละ 28.2)

1.2.3 บุคลากรอื่น ๆ

จากการวิจัย พบว่า หอสมุดกลาง จำนวน 2 แห่ง (ร้อยละ 15.4) มีบุคลากรอื่น ๆ รับผิดชอบงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ โดยมีจำนวน 1 คน และจำนวน 2 คน อย่างละ 1 แห่ง (ร้อยละ 7.7) และมีเวลาในการปฏิบัติงานเต็มเวลาทั้ง 2 แห่ง (ร้อยละ 15.4) ส่วนห้องสมุดคณะ/สถาบัน จำนวน 5 แห่ง (ร้อยละ 12.8) มีบุคลากรอื่น ๆ รับผิดชอบงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ โดยทุกแห่ง มีจำนวน 1 คน (ร้อยละ 12.8) และส่วนใหญ่ (ร้อยละ 10.3) มีเวลาปฏิบัติงานบางเวลา

ผลการวิจัยนี้ พบว่า บุคลากรที่รับผิดชอบงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันไม่มีความแตกต่างกัน คือ ในหอสมุดกลางทุกแห่ง และห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ บุคลากรที่รับผิดชอบงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ คือ บรรณารักษ์ มีจำนวน 1 คน และมีเวลาปฏิบัติงานบางเวลาเช่นเดียวกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Kovacic (1980) และ Deal (1989) ที่พบว่า บุคลากรที่รับผิดชอบงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ของห้องสมุด คือบรรณารักษ์ และผู้ช่วยบรรณารักษ์ Kovacic พบว่า บรรณารักษ์ที่รับผิดชอบงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ มีจำนวน 1 คน และ Deal พบว่า บรรณารักษ์ และผู้ช่วยบรรณารักษ์ มีเวลาในการปฏิบัติงานบางเวลา และทั้งนี้อาจเป็นเพราะห้องสมุดมหาวิทยาลัยต่างก็ประสบปัญหาด้านการขาดแคลนบุคลากรที่ปฏิบัติงานเช่นเดียวกัน

2. นโยบายการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์

2.1 นโยบายการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษร

จากการวิจัย พบว่า การมีนโยบายการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษรของหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันมีความแตกต่างกัน โดยหอสมุดกลางส่วนใหญ่ (ร้อยละ 61.5) มีนโยบายการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษร ขณะที่ห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ (ร้อยละ 89.7) ยังไม่มีนโยบายการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Kovacic (1980) ที่พบว่า ห้องสมุด

มหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ยังไม่มียุทธศาสตร์การแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษร และการที่หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบัน มียุทธศาสตร์การแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษรในจำนวนที่แตกต่างกัน อาจเป็นเพราะการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในหอสมุดกลางมีการดำเนินงานกันอย่างจริงจังและกว้างขวางมากกว่าในห้องสมุดคณะ/สถาบัน ประกอบกับการจัดหาสิ่งพิมพ์ของหอสมุดกลางมีขอบเขตรอบคลุมทุกสาขาวิชาที่มีการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัย ปริมาณของสิ่งพิมพ์มีเป็นจำนวนมาก ดังนั้นถ้าหอสมุดกลางไม่มียุทธศาสตร์การแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษรไว้ อาจทำให้ผู้ปฏิบัติงานไม่สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สำหรับห้องสมุดที่ไม่มียุทธศาสตร์การแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษร จากการวิจัยพบว่า หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ (ร้อยละ 60.0 และ 74.3 ตามลำดับ) พิจารณาตามความเหมาะสมในการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์แต่ละครั้ง ไม่มีความแตกต่างกัน อาจเป็นเพราะทั้งหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันยังไม่มีการกำหนดนโยบายการจัดหาสิ่งพิมพ์ไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเช่นเดียวกัน ดังนั้นในการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์แต่ละครั้งจึงจำเป็นต้องพิจารณาตามความเหมาะสมในการแลกเปลี่ยนแต่ละครั้ง

2.2 สิ่งพิมพ์ที่แลกเปลี่ยน

2.2.1 ลักษณะของสิ่งพิมพ์ที่แลกเปลี่ยน

จากการวิจัย พบว่า ลักษณะของสิ่งพิมพ์ที่หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันใช้แลกเปลี่ยนไม่มีความแตกต่างกัน โดยหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ (ร้อยละ 69.2 และ 61.5 ตามลำดับ) ไม่ได้กำหนดลักษณะของสิ่งพิมพ์ที่ใช้แลกเปลี่ยนแน่นอน คือ ถ้ามีสิ่งพิมพ์ฉบับจริงก็ใช้ฉบับจริง แต่ถ้าไม่สามารถหาฉบับจริงได้ก็ใช้สำเนาของสิ่งพิมพ์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พุทธศักราช 2521 ได้กำหนดถึงการทำซ้ำซึ่งงานอันมีลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ มาตรา 33 ไว้ดังนี้ (พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พุทธศักราช 2521, 2525)

มาตรา 33 การทำซ้ำโดยบรรณารักษ์ของห้องสมุด ซึ่งงานอันมีลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัตินี้ มิให้ถือว่าเป็นการละเมิดลิขสิทธิ์ หากการทำซ้ำนั้นมิได้มีวัตถุประสงค์เพื่อหากำไรในกรณีดังต่อไปนี้

- (1) การทำซ้ำเพื่อใช้ในห้องสมุดหรือให้แก่ห้องสมุดอื่น
- (2) การทำซ้ำงานบางตอนตามสมควรให้แก่บุคคลอื่นเพื่อประโยชน์

ในการวิจัย หรือการศึกษา

จำนวนที่ทำซ้ำตาม (1) และ (2) ต้องไม่เกินจำนวนที่จำเป็น โดยคำนึงถึงความเหมาะสมด้วย

ดังนั้น ห้องสมุดส่วนใหญ่จึงอาจจะไม่จำเป็นต้องกำหนดถึงลักษณะของสิ่งพิมพ์ที่ใช้แลกเปลี่ยน เพราะพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์มีข้อยกเว้นไว้ให้ นอกจากนี้ปัจจุบันเทคโนโลยีได้ก้าวหน้าไปมาก การทำสำเนาของสิ่งพิมพ์เป็นสิ่งที่ง่าย และมีราคาถูก เช่น การถ่ายเอกสาร สำเนาของสิ่งพิมพ์อาจจะมีคุณภาพเท่าเทียมกับต้นฉบับจริง หรือมีคุณภาพดีกว่า ช่วยให้ประหยัดเวลาในการที่ต้องไปหาฉบับจริงเพิ่มเติม ในกรณีที่ เป็นสิ่งพิมพ์ที่มีห้องสมุดต้องการแลกเปลี่ยนด้วยมากกว่าจำนวนสิ่งพิมพ์ฉบับจริงที่มี และจากการวิจัยของ Einhorn (1981) พบว่า ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1971 เป็นต้นมา เริ่มมีการถ่ายสำเนาสิ่งพิมพ์เพื่อใช้แลกเปลี่ยนระหว่างห้องสมุดเพิ่มมากขึ้น ประเภทของการถ่ายสำเนาที่ใช้มากที่สุดคือ ไมโครฟิล์ม และการถ่ายเอกสาร

2.2.2 ประเภทของสิ่งพิมพ์ที่ใช้แลกเปลี่ยน

จากการวิจัย พบว่า ประเภทของสิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดใช้แลกเปลี่ยนมี 3 ประเภท คือ สิ่งพิมพ์ที่มหาวิทยาลัยผลิต สิ่งพิมพ์ของห้องสมุด และสิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดใช้เงินงบประมาณในการจัดซื้อ โดยประเภทของสิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันใช้แลกเปลี่ยนไม่มีความแตกต่างกัน คือ หอสมุดกลางทุกแห่ง (ร้อยละ 100.0) และห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุด (ร้อยละ 89.7) ใช้สิ่งพิมพ์ของห้องสมุดแลกเปลี่ยน รองลงมา คือ หอสมุดกลาง ร้อยละ 92.3 และห้องสมุดคณะ/สถาบัน ร้อยละ 87.2 ใช้สิ่งพิมพ์ที่มหาวิทยาลัยผลิตแลกเปลี่ยน น้อยที่สุด หอสมุดกลาง ร้อยละ 7.7 และห้องสมุดคณะ/สถาบัน ร้อยละ 28.2 ใช้สิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดใช้เงินงบประมาณในการจัดซื้อแลกเปลี่ยน ซึ่งจะสังเกตเห็นว่า หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบัน ใช้สิ่งพิมพ์ของห้องสมุดและสิ่งพิมพ์ที่มหาวิทยาลัยผลิตในจำนวนที่ใกล้เคียงกัน ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับการวิจัยของ จีระ อินทโกสม (2524), Kovacic (1980), Yu (1981), Barker (1986) และ McKinley (1986) โดย จีระ อินทโกสม พบว่า ห้องสมุดใช้สิ่งพิมพ์ของห้องสมุดหรือสิ่งพิมพ์ที่สถาบันที่ห้องสมุดสังกัดผลิตแลกเปลี่ยน และ Kovacic, Yu, Barker และ McKinley พบว่า ห้องสมุดใช้สิ่งพิมพ์ที่มหาวิทยาลัยและหน่วยงานต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยผลิต เพื่อการแลกเปลี่ยน และทั้งนี้อาจเป็นเพราะสิ่งพิมพ์ที่มหาวิทยาลัยผลิต และสิ่งพิมพ์ของห้องสมุดเป็นสิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดได้มาโดยไม่ต้องใช้เงินงบประมาณจัดซื้อ และสิ่งพิมพ์บางส่วนยังเป็นสิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดไม่ต้องการจัดเก็บไว้ให้บริการอีกด้วย

เมื่อจำแนกตามประเภทสิ่งพิมพ์ที่ใช้แลกเปลี่ยนแต่ละประเภท พบว่า มีความแตกต่างกันระหว่างหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันทั้ง 3 ประเภท คือ สิ่งพิมพ์ที่มหาวิทยาลัยผลิต หอสมุดกลางจำนวนมากที่สุด (ร้อยละ 75.0 เท่ากัน) ใช้ผลงานการวิจัยของมหาวิทยาลัยและบุคลากรของมหาวิทยาลัย และหนังสือที่จัดทำโดย

มหาวิทยาลัยและบุคลากรของมหาวิทยาลัยแลกเปลี่ยน ขณะที่ห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุด (ร้อยละ 85.3) ใช้วารสารที่จัดทำโดยมหาวิทยาลัยและหน่วยงานต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยแลกเปลี่ยน ส่วนสิ่งพิมพ์ของห้องสมุดนั้น หอสมุดกลางจำนวนมากที่สุด (ร้อยละ 92.3) ใช้รายชื่อหนังสือใหม่แลกเปลี่ยน ขณะที่ห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุด (ร้อยละ 77.1) ใช้สิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดได้รับบริจาคแลกเปลี่ยน สำหรับสิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดใช้เงินงบประมาณจัดซื้อนั้น เนื่องจากมีหอสมุดกลางเพียง 1 แห่ง (ร้อยละ 100.0) ที่ใช้สิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดใช้เงินงบประมาณในการจัดซื้อแลกเปลี่ยนและใช้เฉพาะหนังสือที่จัดซื้อในโอกาสที่มีการลดราคาพิเศษ ขณะที่ห้องสมุดคณะ/สถาบัน จำนวน 10 แห่ง (ร้อยละ 90.9) ใช้วารสารที่จัดซื้อในราคาปกติแลกเปลี่ยน

ผลการวิจัยที่พบว่า สิ่งพิมพ์ที่มหาวิทยาลัยผลิตที่หอสมุดกลางจำนวนมากที่สุดใช้แลกเปลี่ยน คือ ผลงานการวิจัยของมหาวิทยาลัยและบุคลากรของมหาวิทยาลัย และหนังสือที่จัดทำโดยมหาวิทยาลัยและบุคลากรของมหาวิทยาลัย ขณะที่ห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุด ใช้วารสารที่จัดทำโดยมหาวิทยาลัยและหน่วยงานต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยแลกเปลี่ยน อาจเป็นเพราะ การที่ห้องสมุดคณะ/สถาบันเป็นห้องสมุดที่มีการให้บริการเฉพาะสาขาวิชา ดังนั้นเมื่อมหาวิทยาลัยและบุคลากรของมหาวิทยาลัยผลิตสิ่งพิมพ์ใด ๆ ออกมาจึงอาจจะพิจารณา ถ้าสิ่งพิมพ์นั้น ๆ มีเนื้อหาที่ตรงกับสาขาที่มีการให้บริการของห้องสมุดคณะ/สถาบันนั้น จะจัดส่งสิ่งพิมพ์นั้นให้กับห้องสมุดคณะ/สถาบัน แต่ถ้าพิจารณาแล้วเห็นว่าเนื้อหาไม่ตรงกับสาขาวิชาที่ให้บริการของห้องสมุดคณะ/สถาบันจะไม่จัดส่งให้ ในขณะที่หอสมุดกลางมีการให้บริการครอบคลุมทุกสาขาวิชาที่มีการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัย และในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นเมื่อมหาวิทยาลัยและบุคลากรของมหาวิทยาลัยผลิตสิ่งพิมพ์ใด ๆ ออกมา จึงจัดส่งให้กับหอสมุดกลาง ดังนั้น ห้องสมุดคณะ/สถาบันจะมีจำนวนสิ่งพิมพ์ดังกล่าวในจำนวนน้อยกว่าหอสมุดกลาง จึงอาจเป็นสาเหตุให้ห้องสมุดคณะ/สถาบันใช้แลกเปลี่ยนในจำนวนน้อยกว่าหอสมุดกลาง ส่วนการที่ห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุดใช้วารสารที่จัดทำโดยมหาวิทยาลัยและหน่วยงานต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยแลกเปลี่ยนในจำนวนที่มากกว่าหอสมุดกลาง อาจเป็นเพราะวารสารเป็นสิ่งพิมพ์ที่มีการเสนอเนื้อหาที่หลากหลายภายในฉบับ ดังนั้นเมื่อมีการผลิตออกมา จะจัดส่งไปเผยแพร่ทั้งในระดับหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบัน โดยทั่วไปแล้ว ห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่มีขนาดเล็กกว่าหอสมุดกลาง ทำให้มีเนื้อที่ในการจัดเก็บสิ่งพิมพ์จำกัด โดยเฉพาะวารสารเป็นสิ่งพิมพ์ที่ต้องจัดเก็บอย่างต่อเนื่องทุกฉบับ ซึ่งต้องการเนื้อที่ในการจัดเก็บมาก ดังนั้นเพื่อแก้ปัญหาด้านสถานที่ ห้องสมุดคณะ/สถาบันอาจจะไม่จัดเก็บวารสารเก่าหรือฉบับย้อนหลังไว้ให้บริการภายในห้องสมุด ถ้าพิจารณาแล้วเห็นว่าวารสารชิ้นนั้น ๆ ไม่ใช่สาขาวิชาเฉพาะของคณะ และวารสาร

นั้น ๆ มีการจัดเก็บไว้ให้บริการในหอสมุดกลางแล้ว จึงอาจเป็นสาเหตุให้ห้องสมุดคณะ/สถาบันใช้วารสารที่จัดทำโดยมหาวิทยาลัยและหน่วยงานต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยแลกเปลี่ยนมากที่สุด

ส่วนสิ่งพิมพ์ของห้องสมุด จากผลการวิจัยที่พบว่า หอสมุดกลางจำนวนมากที่สุดใช้รายชื่อนหนังสือใหม่แลกเปลี่ยน ในขณะที่ห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุดใช้สิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดได้รับบริจาคแลกเปลี่ยน อาจเป็นเพราะห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาของไทยได้มีการตั้งคณะทำงานกลุ่มพัฒนาทรัพยากรห้องสมุด ส่วนใหญ่ได้แก่ หอสมุดกลางต่าง ๆ และมีหน้าที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การกำหนดแนวทางในการจัดหาทรัพยากรร่วมกัน ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมให้มีการใช้ทรัพยากรร่วมกันให้เกิดประโยชน์สูงสุด ลดความซ้ำซ้อนในการปฏิบัติงาน โดยมีความร่วมมือกันด้านการยืมระหว่างห้องสมุด ห้องสมุดสามารถยืมหนังสือระหว่างกันได้เมื่อมีผู้ใช้บริการต้องการ จึงอาจเป็นสาเหตุที่หอสมุดกลางใช้รายชื่อนหนังสือใหม่แลกเปลี่ยนกันมาก เพื่อจะได้ทราบว่าห้องสมุดแห่งใดมีหนังสืออะไรบ้างที่ตรงกับความต้องการ ที่สามารถยืมระหว่างห้องสมุดได้ สำหรับการที่ห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุดใช้สิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดได้รับบริจาคแลกเปลี่ยน อาจเป็นเพราะการที่ห้องสมุดคณะ/สถาบันเป็นห้องสมุดเฉพาะสาขาวิชา ดังนั้นสิ่งพิมพ์จำนวนหนึ่งที่ห้องสมุดได้รับบริจาคและไม่ตรงกับสาขาวิชาที่มีการเรียนการสอนในคณะหรือมีจำนวนมากเกินความต้องการก็อาจจะคัดออก เพื่อใช้สำหรับแลกเปลี่ยนต่อไป

2.2.3 สาขาวิชาของสิ่งพิมพ์ที่ใช้แลกเปลี่ยน

จากการวิจัย พบว่า สาขาวิชาของสิ่งพิมพ์ที่หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันใช้แลกเปลี่ยนมีความแตกต่างกัน โดยหอสมุดกลางจำนวนมากที่สุด (ร้อยละ 69.2) ใช้สิ่งพิมพ์ในสาขาวิชาเรื่องทั่วไปแลกเปลี่ยน ขณะที่ห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุด (ร้อยละ 38.5) ใช้สิ่งพิมพ์ในสาขาวิชาการแพทย์แลกเปลี่ยน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะหอสมุดกลางมีขอบเขตการให้บริการที่กว้างขวาง ทั้งจำนวนผู้ใช้บริการ ประเภททรัพยากร และสาขาวิชาที่ให้บริการ ดังนั้นสิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดมีจึงครอบคลุมทุกสาขาวิชา จึงอาจเป็นสาเหตุให้ใช้สิ่งพิมพ์สาขาวิชาเรื่องทั่วไปแลกเปลี่ยนมากกว่าสาขาอื่น ๆ ส่วนห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุดใช้สิ่งพิมพ์สาขาวิชาการแพทย์แลกเปลี่ยนมากกว่าหอสมุดกลาง อาจเป็นเพราะจำนวนห้องสมุดคณะ/สถาบันที่ใช้เป็นประจำครั้งนี้ส่วนใหญ่เป็นห้องสมุดทางด้านสาขาวิชาการแพทย์ และสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับทางด้านวิชาการแพทย์ เช่น การพยาบาล ทันตแพทย์ เทคนิคการแพทย์ เภสัชศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ เป็นต้น ดังนั้นสาขาวิชาของสิ่งพิมพ์ที่ใช้แลกเปลี่ยนส่วนใหญ่ จึงเป็นสาขาวิชาการแพทย์ เพราะอาจจะมีการจัดหา หรือได้รับสิ่งพิมพ์ในสาขานี้เข้ามามาก เมื่อห้องสมุดมีสิ่งพิมพ์ที่เกินความต้องการ

จึงใช้เพื่อการแลกเปลี่ยน ซึ่งอาจเป็นสาเหตุที่ห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ใช้สิ่งพิมพ์สาขา การแพทย์แลกเปลี่ยนมากกว่าสาขาอื่น ๆ

2.2.4 ภาษาของสิ่งพิมพ์ที่ใช้แลกเปลี่ยน

จากการวิจัย พบว่า ภาษาของสิ่งพิมพ์ที่หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันใช้แลกเปลี่ยนไม่มีความแตกต่างกัน คือ หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุด (ร้อยละ 84.6 และ 92.3 ตามลำดับ) ใช้สิ่งพิมพ์ภาษาไทยแลกเปลี่ยน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ จากการวิจัยครั้งนี้ พบว่า สิ่งพิมพ์ที่หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุดใช้แลกเปลี่ยน คือ สิ่งพิมพ์ของห้องสมุด และสิ่งพิมพ์ที่มหาวิทยาลัยผลิต (ตามตารางที่ 7) และภาษาไทยเป็นภาษาประจำชาติ ดังนั้นการที่ห้องสมุดหรือมหาวิทยาลัยผลิตสิ่งพิมพ์ออกมา จึงเป็นสิ่งพิมพ์ภาษาไทยเป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งสิ่งพิมพ์ภาษาไทยมีราคาถูกกว่าสิ่งพิมพ์ภาษาต่างประเทศ ซึ่งอาจเป็นเหตุผลให้หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุดใช้สิ่งพิมพ์ภาษาไทยแลกเปลี่ยน

2.3 ห้องสมุดหรือหน่วยงานที่แลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์

2.3.1 ประเภทห้องสมุดหรือหน่วยงาน

จากการวิจัย พบว่า ห้องสมุดส่วนใหญ่มีการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ภายในประเทศ และประเภทห้องสมุดหรือหน่วยงานที่หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ด้วยไม่มีความแตกต่างกัน โดยหอสมุดกลางทุกแห่ง (ร้อยละ 100.0) และห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุด (ร้อยละ 92.3) ที่มีการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ภายในประเทศ แลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดมหาวิทยาลัยและวิทยาลัย

ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับการวิจัยของ จีระ อินทโกสม (2524) Kovacic (1981) และ Yu (1981) โดย จีระ อินทโกสม พบว่า หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันมีการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ระหว่างห้องสมุดมหาวิทยาลัยด้วยกัน และระหว่างห้องสมุดคณะกับห้องสมุดคณะ และหอสมุดกลางกับห้องสมุดคณะ Kovacic พบว่า ห้องสมุดมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกาส่วนใหญ่แลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ระหว่างห้องสมุดมหาวิทยาลัยด้วยกัน และ Yu พบว่า Seoul National University Library มีการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดมหาวิทยาลัยเช่นเดียวกัน และการที่ห้องสมุดส่วนใหญ่ มีการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดภายในประเทศ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะห้องสมุดมหาวิทยาลัยภายในประเทศ ไทยมีความร่วมมือกันของบรรณารักษ์กลุ่มงานจัดหาทรัพยากร เช่น ระหว่างวันที่ 22-25 พฤศจิกายน 2526 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้จัดสัมมนาความร่วมมือระหว่างห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา ครั้งที่ 3 เรื่อง การพัฒนาระบบห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อร่วมกันวางแผนและพัฒนาในเรื่องสภาพและโครงสร้างของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาที่

สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย และเพื่อร่วมกันพิจารณาแนวทางในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ในที่ประชุมได้มีข้อเสนอแนะทางการพิจารณาการใช้ทรัพยากรร่วมกัน สายงานวางแผนและพัฒนาศูนย์บริการห้องสมุด ซึ่งเกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ คือ ได้มีการเสนอให้พิจารณา กฎเกณฑ์การแลกเปลี่ยนเอกสารให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน (การสัมมนาความร่วมมือระหว่างห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา ครั้งที่ 3 เรื่อง การพัฒนาระบบห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา, 2526) จึงอาจเป็นสาเหตุให้ห้องสมุดมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยของไทย แลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กันภายในประเทศมากกว่าการแลกเปลี่ยนกับห้องสมุดหรือหน่วยงานในต่างประเทศ

2.3.2 สถานที่ตั้งของห้องสมุดหรือหน่วยงานในต่างประเทศ

จากห้องสมุด จำนวน 27 แห่ง (ร้อยละ 51.9) ที่มีการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในต่างประเทศ โดยจำแนกเป็นหอสมุดกลาง จำนวน 9 แห่ง (ร้อยละ 69.2) และห้องสมุดคณะ/สถาบัน จำนวน 18 แห่ง (ร้อยละ 46.2) พบว่า สถานที่ตั้งของห้องสมุดหรือหน่วยงานในต่างประเทศที่หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ด้วยความแตกต่างกัน โดยหอสมุดกลางจำนวนมากที่สุด (ร้อยละ 88.9) แลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในทวีปอเมริกาเหนือ ขณะที่ห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุด (ร้อยละ 77.8) แลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในทวีปเอเชีย จากผลการวิจัยนี้ พบว่า หอสมุดกลางจำนวนมากที่สุดแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในทวีปอเมริกาเหนือ ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ Yu (1981) ที่พบว่า ห้องสมุดมหาวิทยาลัยในไต้หวัน ฮองกง และเกาหลีใต้ ส่วนใหญ่แลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในประเทศสหรัฐอเมริกา และการที่ห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุดแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในทวีปเอเชียด้วยตนเอง อาจเป็นเพราะ ขอบเขตการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ของห้องสมุดคณะ/สถาบันยังไม่กว้างขวางเท่ากับหอสมุดกลาง เป็นเพียงการเริ่มต้นซึ่งส่วนมากมักจะเลือกปฏิบัติกันในกลุ่มห้องสมุดที่มีความสนใจร่วมกัน และในเขตภูมิภาคเดียวกันก่อนที่จะขยายออกไปสู่ภูมิภาคอื่น ๆ และจากการวิจัยครั้งนี้ พบว่า จำนวนของหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันที่มีการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในทวีปเอเชียนั้นใกล้เคียงกันมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะหอสมุดแห่งชาติของไทยได้มีความร่วมมือกับหอสมุดแห่งชาติในกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ร่วมมือกันจัดตั้งศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนและยืมสิ่งพิมพ์ระหว่างประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (National Libraries and Documentation Centre of Southeast Asia Consortium : NLDCSEA Consortium) ขึ้น รวมทั้งได้มีการจัดตั้งสภาบรรณารักษ์แห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Congress of Southeast Asian Librarians = CONSAL) เป็นสภากลาง จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2513 มีจุดมุ่งหมายที่จะ

รวมถึงความสัมพันธ์ และความร่วมมือระหว่างบรรณารักษ์และห้องสมุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทางด้านข้อมูล ข่าวสาร เทคนิค ห้องสมุดและสารนิเทศ การฝึกอบรม และการให้บริการห้องสมุด เพื่อพัฒนาห้องสมุดในภูมิภาคนี้ ซึ่งอาจเป็นสาเหตุให้มีการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในภูมิภาคเดียวกัน

2.4 เกณฑ์การแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์

จากการวิจัย พบว่า เกณฑ์การแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันใช้ มีความแตกต่างกัน คือ ห้องสมุดกลาง ร้อยละ 76.9 ใช้เกณฑ์การแลกเปลี่ยนทุกเกณฑ์โดยพิจารณาตามความเหมาะสมในการแลกเปลี่ยนแต่ละครั้ง ขณะที่ห้องสมุดคณะ/สถาบัน ร้อยละ 74.4 ใช้ทุกเกณฑ์โดยพิจารณาตามความเหมาะสมในการแลกเปลี่ยนแต่ละครั้ง เช่นเดียวกับห้องสมุดกลาง แต่มีระดับจำนวนที่แตกต่างกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะห้องสมุดคณะ/สถาบันเป็นห้องสมุดที่มีขนาดเล็กกว่าห้องสมุดกลาง มีงบประมาณและสิ่งพิมพ์สำหรับแลกเปลี่ยนน้อยกว่า ดังนั้นในการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ของห้องสมุดจึงจำเป็นต้องพิจารณาให้ได้ผลคุ้มค่ามากที่สุด และการที่ทั้งห้องสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุด ใช้เกณฑ์การแลกเปลี่ยนทุกเกณฑ์โดยพิจารณาตามความเหมาะสมในการแลกเปลี่ยนแต่ละครั้งในจำนวนที่ใกล้เคียงกัน แม้ว่าจะมีความแตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ Kovacic (1980) ที่พบว่า ห้องสมุดใช้เกณฑ์การแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ แบบชื่อเรื่องต่อชื่อเรื่อง ราคาต่อราคา และการประเมินตามคุณค่าของสิ่งพิมพ์ การที่จะใช้เกณฑ์การแลกเปลี่ยนแบบใดกับห้องสมุดหรือหน่วยงานคู่สัญญาแห่งใด จะพิจารณาตามความเหมาะสมกับห้องสมุดหรือหน่วยงานแต่ละแห่ง และพิจารณาจากสิ่งพิมพ์ที่ส่งไปและได้รับจากการแลกเปลี่ยน และทั้งนี้อาจเป็นเพราะห้องสมุดถือว่าการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การได้สิ่งพิมพ์กลับมาบ้างเพียงส่วนน้อยและใช้ประโยชน์ได้ ดีกว่าที่ได้สิ่งพิมพ์กลับมาเป็นจำนวนมากเท่ากับที่ส่งไป แต่มีสิ่งพิมพ์จำนวนหนึ่งซึ่งไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ และกลับทำให้เป็นภาระกับห้องสมุดที่ต้องกำจัดสิ่งพิมพ์ที่ไม่ต้องการออกไป

2.5 วิธีการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์

จากการวิจัย พบว่า วิธีการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันใช้ไม่มีความแตกต่างกัน โดยห้องสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันทุกแห่ง (ร้อยละ 100.0 เท่ากัน) ใช้วิธีการแลกเปลี่ยนโดยตรงระหว่างห้องสมุดกับห้องสมุดหรือระหว่างห้องสมุดกับหน่วยงานต่าง ๆ แต่ละแห่ง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ การไม่มีหน่วยงานทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ภายในประเทศไทย ซึ่งจะเป็นตัวแทนในการติดต่อ รวมทั้งการติดต่อผ่านศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในต่างประเทศอาจต้องใช้เวลามากกว่าการติดต่อโดยตรง

3. ขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติงาน

3.1 การทราบถึงแหล่งที่มีสิ่งพิมพ์เพื่อการแลกเปลี่ยน

จากการวิจัย พบว่า หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบัน ทราบถึงแหล่งที่มีสิ่งพิมพ์เพื่อการแลกเปลี่ยนไม่มีความแตกต่างกัน คือ ทั้งหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุด (ร้อยละ 92.3 และ 82.1 ตามลำดับ) ทราบถึงแหล่งที่มีสิ่งพิมพ์เพื่อการแลกเปลี่ยน โดยห้องสมุดหรือหน่วยงานที่มีสิ่งพิมพ์เพื่อการแลกเปลี่ยนแจ้งให้ทราบพร้อมทั้ง เชิญชวนให้ร่วมแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ด้วย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ การแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในห้องสมุดมหาวิทยาลัยของไทย ยังไม่มีการดำเนินงานอย่างจริงจังและขาดแคลนบุคลากรในการปฏิบัติงาน ซึ่งจะเห็นได้จากการที่ห้องสมุดส่วนใหญ่ยังไม่มียุทธศาสตร์การแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษร (ตามตารางที่ 4) บุคลากรที่ปฏิบัติงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในห้องสมุดส่วนใหญ่ใช้เวลาในการปฏิบัติงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์บางเวลา (ตามตารางที่ 3) ประกอบกับยังไม่มีหน่วยงานที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ภายในประเทศ ประชาสัมพันธ์ และเผยแพร่ข่าวสารการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ ดังนั้นห้องสมุดส่วนใหญ่จึงไม่ได้เป็นฝ่ายริเริ่มเชิญชวนให้ห้องสมุดต่าง ๆ ร่วมแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ จะทราบว่าห้องสมุดแห่งใดมีการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ต่อเมื่อได้รับการเชิญชวนมาและร่วมแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ด้วย ถ้าพิจารณาแล้วเห็นว่าห้องสมุดนั้น ๆ มีสิ่งพิมพ์ที่ตรงกับความต้องการของห้องสมุดและห้องสมุดมีสิ่งพิมพ์สำหรับแลกเปลี่ยนเพียงพอ

3.2 ข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์

3.2.1 ค่าใช้จ่ายในการจัดส่งสิ่งพิมพ์

จากการวิจัย พบว่า ข้อตกลงเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในการจัดส่งสิ่งพิมพ์ของหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันไม่มีความแตกต่างกัน โดยหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุด (ร้อยละ 92.3 และ 84.6 ตามลำดับ) มีข้อตกลงเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในการจัดส่งสิ่งพิมพ์เพื่อการแลกเปลี่ยน คือ หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายในการจัดส่งสิ่งพิมพ์เฉพาะการจัดส่งสิ่งพิมพ์ไปแลกเปลี่ยน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะห้องสมุดเห็นว่าเป็นการเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน ต่างฝ่ายต่างรับผิดชอบค่าจัดส่งเอง บางครั้งสิ่งพิมพ์ที่ได้รับจากการแลกเปลี่ยนอาจมีค่ามากกว่าเงินที่เสียไปสำหรับค่าจัดส่งสิ่งพิมพ์ให้กับห้องสมุดอีกฝ่ายหนึ่ง

3.2.2 การยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์

จากการวิจัย พบว่า การยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ของหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันไม่มีความแตกต่างกัน โดยหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ (ร้อยละ 76.9 และ 92.3 ตามลำดับ) ไม่เคยยกเลิก

ข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ การแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในห้องสมุด มหาวิทยาลัย ยังไม่มีการดำเนินงานอย่างจริงจัง วิธีการจัดหาสิ่งพิมพ์โดยวิธีการแลกเปลี่ยนไม่ใช่วิธีการจัดหาสิ่งพิมพ์หลักของห้องสมุด การขาดแคลนบุคลากรในการปฏิบัติงาน บุคลากรจึงไม่มีเวลาที่จะมาทบทวนผลการปฏิบัติงาน ทำให้ละเลยขั้นตอนการยกเลิกข้อตกลง การแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ รวมทั้งจากการวิจัยนี้ พบว่า ทั้งหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบัน ส่วนใหญ่ทราบถึงแหล่งที่มีสิ่งพิมพ์เพื่อการแลกเปลี่ยน โดยที่ห้องสมุดหรือหน่วยงานที่มีสิ่งพิมพ์ เพื่อการแลกเปลี่ยนแจ้งให้ทราบพร้อมทั้งเชิญชวนให้ร่วมแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ด้วย (ตามตารางที่ 14) ดังนั้นเมื่อห้องสมุดได้รับการเชิญชวนจะตอบรับการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ครั้งนั้น ๆ ถ้าพิจารณาแล้วเห็นว่าห้องสมุดนั้นมีสิ่งพิมพ์ที่ตรงกับความต้องการของห้องสมุด และห้องสมุดมีสิ่งพิมพ์สำหรับแลกเปลี่ยนเพียงพอ แต่ถ้าไม่มีสิ่งพิมพ์ที่ตรงกับความต้องการของห้องสมุด หรือห้องสมุดไม่มีสิ่งพิมพ์เพื่อใช้แลกเปลี่ยน จะไม่ตอบรับการแลกเปลี่ยนเฉพาะครั้งนั้น ๆ ไม่ใช่ตลอดไป

3.2.2.1 ห้องสมุดหรือหน่วยงานที่ยกเลิกข้อตกลง

จากห้องสมุด จำนวน 6 แห่ง ที่มีการยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ โดยจำแนกเป็นหอสมุดกลาง จำนวน 3 แห่ง และห้องสมุดคณะ/สถาบัน จำนวน 3 แห่ง พบว่า ประเภทห้องสมุดหรือหน่วยงานที่หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบัน ยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ด้วยไม่มีความแตกต่างกัน โดยที่หอสมุดกลางทั้ง 3 แห่ง และห้องสมุดคณะ/สถาบัน จำนวน 2 แห่ง มีการยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยในต่างประเทศ ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะ ทั้งหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ มีการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยด้วยกันเอง ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ (ตามตารางที่ 10) จึงทำให้มีจำนวนห้องสมุดที่ยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยมากกว่าห้องสมุดประเภทอื่น ๆ และจากการวิจัยของ พูลสุข ศรีภริมย์ (2516) พบว่า ห้องสมุดประสบปัญหาด้านการขาดแคลนสิ่งพิมพ์ภาษาต่างประเทศสำหรับแลกเปลี่ยนกับห้องสมุดในต่างประเทศ เพราะสิ่งพิมพ์ที่ใช้แลกเปลี่ยนส่วนใหญ่เป็นสิ่งพิมพ์ภาษาไทย ห้องสมุดในต่างประเทศอาจไม่ต้องการ ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยครั้งนี้ ที่พบว่า ภาษาของสิ่งพิมพ์ที่หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ใช้แลกเปลี่ยน คือ สิ่งพิมพ์ภาษาไทย (ตามตารางที่ 9) จึงอาจเป็นสาเหตุให้มีการยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยในต่างประเทศมากกว่าในประเทศ

3.2.2.2 สถานที่ตั้งของห้องสมุดหรือหน่วยงานในต่างประเทศที่ยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์

จากห้องสมุด จำนวน 5 แห่ง ที่มีการยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในต่างประเทศ โดยจำแนกเป็นหอสมุดกลาง จำนวน 3 แห่ง และห้องสมุดคณะ/สถาบัน จำนวน 2 แห่ง พบว่า สถานที่ตั้งของห้องสมุดหรือหน่วยงานในต่างประเทศที่หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ด้วย มีความแตกต่างกัน คือ หอสมุดกลาง จำนวน 2 แห่ง เท่ากัน (ร้อยละ 66.7) ยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในทวีปอเมริกาเหนือ และทวีปเอเชีย ขณะที่ห้องสมุดคณะ/สถาบัน จำนวน 2 แห่ง (ร้อยละ 100.0) ยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในทวีปอเมริกาเหนือเท่านั้น ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะ หอสมุดกลางส่วนใหญ่มีการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในทวีปอเมริกาเหนือ และทวีปเอเชียมากกว่าเขตภูมิศาสตร์อื่น (ตามตารางที่ 11) จึงเป็นสาเหตุให้มีการยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์มากกว่าเขตภูมิศาสตร์อื่น ๆ ส่วนห้องสมุดคณะ/สถาบันที่มีการยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์เฉพาะกับห้องสมุดหรือหน่วยงานในทวีปอเมริกาเหนือเท่านั้น อาจเป็นเพราะ ห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่แลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในทวีปเอเชีย (ตามตารางที่ 11) ซึ่งอยู่ในเขตภูมิศาสตร์เดียวกัน ประกอบกับหอสมุดแห่งชาติของไทยได้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนและยืมสิ่งพิมพ์ระหว่างประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แห่งประเทศไทย ช่วยให้ได้รับความสะดวกในการติดต่อระหว่างกันมากกว่าการติดต่อกับห้องสมุดหรือหน่วยงานในเขตภูมิศาสตร์อื่น ๆ รวมทั้งขอบเขตการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ของห้องสมุดคณะ/สถาบันอาจไม่กว้างขวางเท่ากับหอสมุดกลาง จึงมีการยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในทวีปอเมริกาเหนือ ถ้าไม่ได้รับความสะดวกในการติดต่อหรือมีสิ่งพิมพ์ที่ไม่ตรงกับความต้องการ นอกจากนี้ จากการวิจัยพบว่า จำนวนหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันที่ยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในต่างประเทศมีน้อยมาก อาจไม่สามารถใช้เป็นตัวแทนในการวิเคราะห์ข้อมูลให้เห็นความแตกต่างระหว่างประชากรทั้ง 2 กลุ่มได้

3.2.2.3 สาเหตุการยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์

จากหอสมุดกลาง จำนวน 3 แห่ง และห้องสมุดคณะ/สถาบัน จำนวน 3 แห่ง ที่มีการยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ พบว่า สาเหตุการยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ของหอสมุดกลาง ที่เป็นสาเหตุในระดับมาก

คือ หอสมุดกลางไม่มีสิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดหรือหน่วยงานคู่สัญญาต้องการ ($\bar{X}=3.66$) และ สิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดหรือหน่วยงานคู่สัญญาเสนอมีสภาพไม่ดี เช่น ชำรุด เก่า ($\bar{X}=3.33$) และที่เป็นสาเหตุในระดับน้อยมาก คือ ปัญหาทางการเมืองภายในประเทศของห้องสมุดหรือหน่วยงานคู่สัญญา ($\bar{X}=1.66$) ส่วนสาเหตุการยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ของห้องสมุดคณะ/สถาบัน ตามรายการที่กำหนดในตารางเกือบทุกรายการ เป็นสาเหตุในระดับมาก ยกเว้นสาเหตุจากปัญหาทางการเมืองภายในประเทศของห้องสมุดหรือหน่วยงานคู่สัญญา และห้องสมุดเปลี่ยนความสนใจในสาขาวิชาของสิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดหรือหน่วยงานคู่สัญญาเสนอเพื่อการแลกเปลี่ยน ซึ่งเป็นสาเหตุในระดับน้อยมาก ($\bar{X}=1.00$ เท่ากัน)

จากการเปรียบเทียบความแตกต่างของสาเหตุการยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ระหว่างหอสมุดกลาง และห้องสมุดคณะ/สถาบัน ปรากฏว่าไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะจำนวนหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันที่มีการยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์น้อยมาก คือ มีหอสมุดกลาง จำนวน 3 แห่ง และห้องสมุดคณะ/สถาบัน จำนวน 3 แห่ง จึงทำให้วิเคราะห์ถึงความแตกต่างได้ยาก รวมทั้งอาจเป็นเพราะทั้งหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันต่างเป็นห้องสมุดมหาวิทยาลัยเหมือนกัน มีลักษณะโครงสร้างทางการบริหารงาน และการปฏิบัติงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ที่คล้ายคลึงกัน ดังนั้นปัญหาต่าง ๆ ที่ห้องสมุดมีจึงไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมมติฐาน

3.3 การคัดเลือกสิ่งพิมพ์เพื่อการแลกเปลี่ยน

จากการวิจัย พบว่า หอสมุดกลางทุกแห่ง (ร้อยละ 100.0) และห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุด (ร้อยละ 84.6) ใช้วิธีคัดเลือกสิ่งพิมพ์จากห้องสมุดหรือหน่วยงานที่แลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ไม่มีความแตกต่างกัน คือใช้วิธีคัดเลือกจากรายชื่อสิ่งพิมพ์สำหรับการแลกเปลี่ยนที่ห้องสมุดหรือหน่วยงานต่าง ๆ ส่งมาให้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะวิธีการคัดเลือกจากรายชื่อสิ่งพิมพ์สำหรับการแลกเปลี่ยนที่ห้องสมุดหรือหน่วยงานต่าง ๆ ส่งมาให้ นั้น เป็นวิธีที่สะดวก ประหยัดเวลา และบุคลากรในการปฏิบัติงานมากกว่าวิธีอื่น ๆ

3.4 การจัดสรรสิ่งพิมพ์

3.4.1 วิธีการจัดส่งสิ่งพิมพ์

จากการวิจัย พบว่า วิธีการจัดส่งสิ่งพิมพ์ที่หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันใช้ไม่มีความแตกต่างกัน โดยที่หอสมุดกลางทุกแห่ง (ร้อยละ 100.0) และห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุด (ร้อยละ 97.4) ใช้วิธีการจัดส่งทางไปรษณีย์ระหว่างห้องสมุดกับห้องสมุดหรือหน่วยงานคู่สัญญา ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ McKinley (1986) พบว่า วิธีการจัดส่งสิ่งพิมพ์เพื่อการแลกเปลี่ยนที่ห้องสมุดใช้วิธีหนึ่ง คือ วิธีการจัด

ส่งทางไปรษณีย์ และทั้งนี้อาจเป็นเพราะวิธีการจัดส่งทางไปรษณีย์เป็นวิธีที่สะดวก ประหยัด เวลาในการปฏิบัติงาน และโดยทั่วไปแล้วค่าบริการรับฝากทางไปรษณีย์ทางมหาวิทยาลัยมี ข้อตกลงกับการสื่อสารแห่งประเทศไทย ในการจ่ายค่ารับฝากเป็นรายเดือน กรณีที่เป็นงาน ของทางราชการ

3.4.2 ระยะเวลาที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์แต่ละครั้ง

จากห้องสมุด จำนวน 52 แห่ง มีห้องสมุด จำนวน 51 แห่ง มีการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในประเทศ และจำนวน 27 แห่ง มีการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในต่างประเทศ

การแลกเปลี่ยนในประเทศ

จากห้องสมุด จำนวน 51 แห่ง ที่มีการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในประเทศ จำแนกเป็นหอสมุดกลาง จำนวน 12 แห่ง และ ห้องสมุดคณะ/สถาบัน จำนวน 39 แห่ง พบว่า ระยะเวลาที่หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบัน ใช้ในการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในประเทศไม่มีความแตกต่างกัน โดยที่หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุด (ร้อยละ 41.7 และ 41.0 ตาม ลำดับ) ใช้เวลา 1 เดือน เช่นเดียวกัน

การแลกเปลี่ยนกับต่างประเทศ

จากห้องสมุด จำนวน 27 แห่ง ที่มีการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในต่างประเทศ จำแนกเป็นหอสมุดกลาง จำนวน 9 แห่ง และ ห้องสมุดคณะ/สถาบัน จำนวน 18 แห่ง พบว่า ระยะเวลาที่หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันใช้ในการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในต่างประเทศมีความแตกต่างกัน โดยที่หอสมุดกลางจำนวนมากที่สุด (ร้อยละ 44.5) ใช้เวลา 6 เดือน ขณะที่ห้องสมุด คณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุด (ร้อยละ 55.6) ใช้เวลา 3 เดือน

ผลการวิจัย ที่พบว่า หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบัน ใช้เวลาในการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานภายในประเทศไม่มีความแตกต่างกัน อาจเป็นเพราะหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันเป็นห้องสมุดมหาวิทยาลัย เหมือนกัน ส่วนใหญ่มีการบริหารงานและมีขั้นตอนการปฏิบัติงานที่คล้ายคลึงกัน ทั้งวิธีการ แลกเปลี่ยน วิธีการคัดเลือกสิ่งพิมพ์ และวิธีการจัดส่งสิ่งพิมพ์ จึงอาจเป็นสาเหตุให้ใช้เวลา ไม่แตกต่างกัน ส่วนระยะเวลาที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานใน ต่างประเทศของหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันมีความแตกต่างกัน อาจเป็นเพราะ หอสมุดกลางส่วนใหญ่มีการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในทวีปอเมริกาเหนือ ส่วนห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่มีการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในทวีป

เอเชีย ซึ่งเป็นภูมิภาคเดียวกัน (ตามตารางที่ 11) ดังนั้นระยะเวลาที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารจึงมีความแตกต่างกัน

3.5 การได้รับสิ่งพิมพ์จากการแลกเปลี่ยน

จากการวิจัย พบว่า หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ (ร้อยละ 92.3 และ 53.8 ตามลำดับ) ได้รับสิ่งพิมพ์ตามข้อตกลงการแลกเปลี่ยนหรือตามรายการที่คัดเลือกเป็นบางครั้ง และจากการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างการได้รับสิ่งพิมพ์จากการแลกเปลี่ยนของหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบัน ปรากฏว่ามีความแตกต่างกัน คือ หอสมุดกลางจำนวนน้อยกว่าห้องสมุดคณะ/สถาบัน ได้รับสิ่งพิมพ์ตามข้อตกลงการแลกเปลี่ยน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ จากการวิจัยครั้งนี้พบว่า หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ทราบถึงแหล่งที่มีสิ่งพิมพ์เพื่อการแลกเปลี่ยน โดยวิธีที่ห้องสมุดหรือหน่วยงานที่มีสิ่งพิมพ์เพื่อการแลกเปลี่ยนแจ้งให้ทราบพร้อมทั้ง เชิญชวนให้ร่วมการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ด้วย (ตามตารางที่ 14) และคัดเลือกสิ่งพิมพ์เพื่อการแลกเปลี่ยนจากรายชื่อสิ่งพิมพ์สำหรับการแลกเปลี่ยนที่ห้องสมุดหรือหน่วยงานต่าง ๆ ส่งมาให้ (ตามตารางที่ 20) และตอบรับไปว่าต้องการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์รายการใดบ้าง ซึ่งอาจเป็นสาเหตุให้ห้องสมุดส่วนใหญ่ได้รับสิ่งพิมพ์เป็นบางครั้ง เพราะสิ่งพิมพ์อาจหมดก่อนที่จะได้รับการตอบรับ หรืออาจจะตอบรับการแลกเปลี่ยนล่าช้า เกินกว่าระยะเวลาที่กำหนดไว้ จึงทำให้ไม่ได้รับสิ่งพิมพ์ตามต้องการที่หอสมุดกลางจำนวนน้อยกว่าห้องสมุดคณะ/สถาบันได้รับสิ่งพิมพ์ตามข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ อาจเป็นเพราะหอสมุดกลางมีขอบเขตการให้บริการกว้างขวางโดยให้บริการทุกสาขาวิชา ส่วนห้องสมุดคณะ/สถาบันให้บริการเฉพาะสาขาวิชาที่มีการเรียนการสอนในคณะ ซึ่งมีขอบเขตการให้บริการที่แคบกว่าหอสมุดกลาง ดังนั้นเมื่อห้องสมุดได้รับรายชื่อสิ่งพิมพ์เพื่อการแลกเปลี่ยน จำนวนสิ่งพิมพ์ที่หอสมุดกลางคัดเลือกและตอบรับการแลกเปลี่ยนอาจจะมีจำนวนมากกว่าที่ห้องสมุดคณะ/สถาบันคัดเลือก ในกรณีที่ห้องสมุดที่มีสิ่งพิมพ์เพื่อการแลกเปลี่ยนมีสิ่งพิมพ์จำนวนจำกัด ถ้าหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันคัดเลือกสิ่งพิมพ์รายการเดียวกัน ห้องสมุดที่มีสิ่งพิมพ์เพื่อการแลกเปลี่ยนอาจจะพิจารณาจัดสรรสิ่งพิมพ์ให้กับห้องสมุดคณะ/สถาบันก่อน เมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่าสิ่งพิมพ์นั้นตรงกับสาขาของห้องสมุดคณะ/สถาบันนั้น ๆ และจัดสรรสิ่งพิมพ์รายการอื่น ที่ไม่มีห้องสมุดคณะ/สถาบันคัดเลือกให้กับหอสมุดกลาง จึงอาจเป็นสาเหตุให้หอสมุดกลางได้รับสิ่งพิมพ์ตามข้อตกลงการแลกเปลี่ยนน้อยกว่าห้องสมุดคณะ/สถาบัน

3.5.1 การทวงถาม

จากห้องสมุด จำนวน 33 แห่ง ที่ไม่ได้รับสิ่งพิมพ์ตามข้อตกลง จำแนกเป็นหอสมุดกลาง จำนวน 12 แห่ง ห้องสมุดคณะ/สถาบัน จำนวน 21 แห่ง พบว่า การทวงถามสิ่งพิมพ์ที่ไม่ได้รับตามข้อตกลงของหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบัน

ไม่มีความแตกต่างกัน คือ หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุด (ร้อยละ 66.6 และ 57.2 ตามลำดับ) จะไม่ทวงถามสิ่งพิมพ์ที่ไม่ได้รับตามข้อตกลง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันต่างเข้าใจถึงสภาพการณ์ของการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ว่าห้องสมุดอาจไม่มีสิ่งพิมพ์ตามรายการที่ต้องการ หรือสิ่งพิมพ์อาจหมดก่อน และจะรอให้ทางห้องสมุดหรือหน่วยงานคู่สัญญาเสนอสิ่งพิมพ์รายการอื่น ๆ มาทดแทนให้จึงไม่ทวงถาม

3.5.2 ระยะเวลาการทวงถาม

จากห้องสมุด จำนวน 13 แห่ง ที่มีการทวงถามสิ่งพิมพ์ที่ไม่ได้รับตามข้อตกลงการแลกเปลี่ยน จำแนกเป็นหอสมุดกลาง จำนวน 4 แห่ง ห้องสมุดคณะ/สถาบัน จำนวน 9 แห่ง พบว่า หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันทุกแห่ง (ร้อยละ 100.0 เท่ากัน) ทวงถามสิ่งพิมพ์ที่ไม่ได้รับตามข้อตกลงการแลกเปลี่ยนกับห้องสมุดหรือหน่วยงานภายในประเทศ และส่วนใหญ่จะทวงถามเมื่อระยะเวลาผ่านไป 3 เดือน หอสมุดกลาง จำนวน 1 แห่ง (ร้อยละ 25.0) และห้องสมุดคณะ/สถาบัน จำนวน 6 แห่ง (ร้อยละ 66.7) ทวงถามสิ่งพิมพ์ที่ไม่ได้รับตามข้อตกลงการแลกเปลี่ยนกับห้องสมุดหรือหน่วยงานในต่างประเทศ และส่วนใหญ่จะทวงถามเมื่อระยะเวลาผ่านไป 3 เดือน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะระยะเวลา 3 เดือน เป็นเวลานานเพียงพอสำหรับการติดต่อระหว่างกัน ห้องสมุดควรจะได้รับสิ่งพิมพ์ตามที่ต้องการ ประกอบกับห้องสมุดต่างก็ประสบปัญหาการขาดแคลนบุคลากรในการปฏิบัติงาน ดังนั้นในการปฏิบัติงานอาจต้องมีการกำหนดไว้ว่าจะทวงถามเมื่อระยะเวลาผ่านไปนานเท่าไร นอกจากนี้ จากการวิจัย พบว่า จำนวนหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันที่ทวงถามสิ่งพิมพ์ที่ไม่ได้รับจากการแลกเปลี่ยนมีจำนวนน้อยมาก อาจไม่สามารถใช้เป็นตัวแทนของประชากรในการวิเคราะห์ข้อมูลให้เห็นความแตกต่างระหว่างประชากรทั้ง 2 กลุ่มได้

3.5.3 การได้รับสิ่งพิมพ์หลังการทวงถาม

จากห้องสมุด จำนวน 13 แห่ง ที่มีการทวงถามสิ่งพิมพ์ที่ไม่ได้รับตามข้อตกลงการแลกเปลี่ยน โดยจำแนกเป็นหอสมุดกลาง จำนวน 4 แห่ง ห้องสมุดคณะ/สถาบัน จำนวน 9 แห่ง พบว่า หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ (ร้อยละ 75.0 และ 77.8 ตามลำดับ) ได้รับสิ่งพิมพ์ตามที่ทวงถามเป็นส่วนมาก ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะการทวงถามเป็นการติดตามผลการปฏิบัติงาน และเป็นการแสดงให้เห็นให้ห้องสมุดหรือหน่วยงานคู่สัญญาเห็นว่าต้องการสิ่งพิมพ์ตามรายการที่ตอบรับจริง ๆ จึงมีการทวงถาม และจากการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างการได้รับสิ่งพิมพ์หลังการทวงถามของหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบัน ปรากฏว่า มีความแตกต่างกัน โดยห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากกว่าหอสมุดกลาง ได้รับสิ่งพิมพ์จากการแลกเปลี่ยนหลังการทวงถาม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดคณะ/สถาบันต้องการจากห้องสมุดหรือหน่วยงานคู่สัญญา

มีจำนวนน้อยกว่าหอสมุดกลางทั้งด้านสาขาวิชาและปริมาณ จึงอาจเป็นสาเหตุให้ได้รับสิ่งพิมพ์จากการแลกเปลี่ยนมากกว่า

3.6 หลักฐานการปฏิบัติงาน

3.6.1 การจัดเก็บหลักฐานการปฏิบัติงาน

จากการวิจัย พบว่า การจัดเก็บหลักฐานการปฏิบัติงานของหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันไม่มีความแตกต่างกัน โดยทั้งหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ (ร้อยละ 92.3 และ 79.5 ตามลำดับ) มีการจัดเก็บหลักฐานการปฏิบัติงาน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะหลักการที่สำคัญในการปฏิบัติงานทุกอย่างนั้น จำเป็นต้องมีการจัดเก็บหลักฐานการปฏิบัติงานไว้ เพื่อจะได้รู้ถึงผลงานที่ปฏิบัติและติดตามผลการปฏิบัติงานได้อย่างต่อเนื่อง

3.6.2 ประเภทของหลักฐานที่จัดเก็บ

จากการวิจัย พบว่า หลักฐานการปฏิบัติงานที่หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันจัดเก็บไม่มีความแตกต่างกัน โดยที่หอสมุดกลางส่วนใหญ่จัดเก็บหลักฐานสถานที่ติดต่อของห้องสมุดหรือหน่วยงานคู่สัญญา หลักฐานการจัดส่งสิ่งพิมพ์เพื่อการแลกเปลี่ยน (ร้อยละ 91.7 เท่ากัน) และหลักฐานการได้รับสิ่งพิมพ์จากการแลกเปลี่ยน (ร้อยละ 83.8) ตามลำดับ และห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่จัดเก็บหลักฐานสถานที่ติดต่อของห้องสมุดหรือหน่วยงานคู่สัญญา (ร้อยละ 96.8) หลักฐานการจัดส่งสิ่งพิมพ์เพื่อการแลกเปลี่ยน (ร้อยละ 80.6) และหลักฐานการได้รับสิ่งพิมพ์จากการแลกเปลี่ยน (ร้อยละ 77.4) เช่นเดียวกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ หลักฐานดังกล่าวเป็นหลักฐานที่มีความสำคัญที่ต้องใช้ในการติดต่อแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์แต่ละครั้ง และง่ายต่อการจัดเก็บ คืออาจจัดเก็บโดยใช้สำเนาจดหมายที่ใช้ติดต่อ ซึ่งไม่ทำให้เสียเวลาในการปฏิบัติงานเพิ่มมากขึ้น

4. ประเภทและสาขาวิชาของสิ่งพิมพ์ที่ได้รับจากการแลกเปลี่ยน

4.1 ประเภทของสิ่งพิมพ์ที่ได้รับจากการแลกเปลี่ยน

ประเภทของสิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดได้รับจากการแลกเปลี่ยน มี 3 ประเภทใหญ่ คือ สิ่งพิมพ์ที่มหาวิทยาลัยผลิต สิ่งพิมพ์ของห้องสมุด และสิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดใช้เงินงบประมาณในการจัดซื้อ โดยพบว่า สิ่งพิมพ์ที่หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันได้รับการแลกเปลี่ยน ไม่มีความแตกต่างกัน คือ หอสมุดกลางทุกแห่งได้รับสิ่งพิมพ์ที่มหาวิทยาลัยผลิต และสิ่งพิมพ์ของห้องสมุดจากการแลกเปลี่ยน (ร้อยละ 100.0 เท่ากัน) หอสมุดกลางจำนวน 1 แห่ง (ร้อยละ 7.7) ได้รับสิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดใช้เงินงบประมาณจัดซื้อจากการแลกเปลี่ยน และห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุด (ร้อยละ 89.7) ได้รับสิ่งพิมพ์ของ

ห้องสมุดจากการแลกเปลี่ยน รองลงมา (ร้อยละ 87.1) ได้รับสิ่งพิมพ์ที่มหาวิทยาลัยผลิต และน้อยที่สุด (ร้อยละ 20.5) ได้รับสิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดใช้เงินงบประมาณจัดซื้อจากการแลกเปลี่ยน

เมื่อจำแนกตามประเภทของสิ่งพิมพ์ที่ได้รับจากการแลกเปลี่ยนแต่ละประเภท พบว่า ประเภทของสิ่งพิมพ์ที่หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันได้รับจากการแลกเปลี่ยนมีความแตกต่างกัน คือ สิ่งพิมพ์ที่มหาวิทยาลัยผลิต และสิ่งพิมพ์ของห้องสมุด โดยสิ่งพิมพ์ที่มหาวิทยาลัยผลิตที่หอสมุดกลางจำนวนมากที่สุด (ร้อยละ 76.9) ได้รับจากการแลกเปลี่ยน คือ ผลงานการวิจัยของมหาวิทยาลัยและบุคลากรของมหาวิทยาลัย ขณะที่ห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุด (ร้อยละ 91.2) ได้รับวารสารที่จัดทำโดยมหาวิทยาลัย และหน่วยงานต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยจากการแลกเปลี่ยน ส่วนสิ่งพิมพ์ของห้องสมุด พบว่า หอสมุดกลางจำนวนมากที่สุด (ร้อยละ 84.6) ได้รับรายชื่อนหนังสือใหม่จากการแลกเปลี่ยน ขณะที่ห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุด (ร้อยละ 74.3) ได้รับรายชื่อนหนังสือใหม่จากการแลกเปลี่ยนเช่นเดียวกัน แต่มีระดับจำนวนที่น้อยกว่าหอสมุดกลาง

ผลการวิจัยที่เป็นเช่นนี้ อาจเป็นเพราะหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่แลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยภายในประเทศ (ตามตารางที่ 10) ซึ่งเป็นห้องสมุดประเภทเดียวกัน ดังนั้นสิ่งพิมพ์ที่ได้รับจากการแลกเปลี่ยนจึงสอดคล้องกับสิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดส่วนใหญ่ใช้แลกเปลี่ยน (ตามตารางที่ 7)

4.2 สาขาวิชาของสิ่งพิมพ์ที่ได้รับจากการแลกเปลี่ยน

จากการวิจัย พบว่า สาขาวิชาของสิ่งพิมพ์ที่หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันได้รับจากการแลกเปลี่ยนมีความแตกต่างกัน คือ หอสมุดกลางจำนวนมากที่สุด (ร้อยละ 76.9 เท่ากัน) ได้รับสิ่งพิมพ์สาขาเรื่องทั่วไป และบรรณานุกรม บรรณารักษศาสตร์ ส่วนห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุด (ร้อยละ 43.6) ได้รับสิ่งพิมพ์สาขาการแพทย์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ จากการวิจัยพบว่า สาขาวิชาของสิ่งพิมพ์ที่หอสมุดกลางจำนวนมากที่สุดใช้แลกเปลี่ยน คือ สาขาเรื่องทั่ว ๆ ไป และห้องสมุดคณะ/สถาบันจำนวนมากที่สุดใช้สิ่งพิมพ์สาขาการแพทย์แลกเปลี่ยน (ตามตารางที่ 8) รวมทั้งหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่แลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยภายในประเทศ (ตามตารางที่ 10) ซึ่งเป็นห้องสมุดประเภทเดียวกัน ดังนั้นสาขาวิชาของสิ่งพิมพ์ที่ได้รับจากการแลกเปลี่ยนจึงสอดคล้องกับสาขาวิชาของสิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดส่วนใหญ่ใช้แลกเปลี่ยน

4.3 ภาษาของสิ่งพิมพ์ที่ได้รับจากการแลกเปลี่ยน

จากการวิจัยพบว่า ภาษาของสิ่งพิมพ์ที่หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันได้รับจากการแลกเปลี่ยนไม่มีความแตกต่างกัน คือ หอสมุดกลางส่วนใหญ่ได้รับทั้ง

สิ่งพิมพ์ภาษาไทย และภาษาอังกฤษ (ร้อยละ 76.9 เท่ากัน) และห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ได้รับทั้งสิ่งพิมพ์ภาษาไทย และภาษาอังกฤษ (ร้อยละ 89.7 เท่ากัน) เช่นเดียวกัน ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะภาษาของสิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดส่วนใหญ่ใช้แลกเปลี่ยนมีทั้งสิ่งพิมพ์ภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ในจำนวนที่ใกล้เคียงกัน (ตามตารางที่ 9) และหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่แลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยภายในประเทศ (ตามตารางที่ 10) ซึ่งเป็นห้องสมุดประเภทเดียวกัน รวมทั้งสิ่งพิมพ์ภาษาอังกฤษมีการผลิตออกมามากและให้ข้อมูลที่ทันสมัย จึงอาจเป็นสาเหตุให้หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันได้รับทั้งสิ่งพิมพ์ภาษาไทย และภาษาอังกฤษไม่แตกต่างกัน

5. ปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหาในการปฏิบัติงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์

5.1 ปัญหาในการปฏิบัติงาน

จากการวิจัย พบว่า หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันประสบปัญหาในการปฏิบัติงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ไม่มีความแตกต่างกัน คือ ทั้งหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันประสบปัญหาด้านบุคลากร นโยบายและการปฏิบัติงาน สิ่งพิมพ์ และปัญหาด้านอื่น ๆ ในระดับปานกลางทุกด้าน และเมื่อจำแนกตามประเภทของปัญหาแต่ละด้าน และทดสอบความแตกต่างเป็นรายปัญหาระหว่างปัญหาด้านบุคลากร นโยบายและการปฏิบัติงาน สิ่งพิมพ์ และปัญหาด้านอื่น ๆ ของหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบัน ปรากฏว่าไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ การแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ของหอสมุดกลางส่วนใหญ่มีการดำเนินงานอย่างมีระบบ ดังจะเห็นได้จากหอสมุดกลางส่วนใหญ่มีนโยบายการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษร (ตามตารางที่ 4) ส่วนห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ อาจจะมีการดำเนินงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ยังไม่มีระบบและจริงจัง ไม่เห็นความสำคัญของการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ ดังจะเห็นได้จากห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ยังไม่มียุทธศาสตร์การแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษร (ตามตารางที่ 4) รวมทั้งหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันต่างก็เป็นห้องสมุดมหาวิทยาลัยเหมือนกัน อยู่ภายใต้การบริหารงานของมหาวิทยาลัย การบริหารงานและการปฏิบัติงานคล้ายคลึงกัน ดังนั้นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดจากการปฏิบัติงาน จึงไม่มีความแตกต่างกัน

5.2 แนวทางการแก้ปัญหาในการปฏิบัติงาน

จากการวิจัย พบว่า หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันใช้แนวทางการแก้ปัญหาในการปฏิบัติงานไม่มีความแตกต่างกัน โดยหอสมุดกลางใช้แนวทางการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในระดับมาก ($\bar{X}=3.36$) ด้านนโยบายและการปฏิบัติงานในระดับปานกลาง ($\bar{X}=2.53$) และใช้แนวทางการแก้ปัญหาด้านสิ่งพิมพ์ และบุคลากรในระดับน้อย

($\bar{X}$ =2.37 และ 1.89 ตามลำดับ) ห้องสมุดคณะ/สถาบันใช้แนวทางการแก้ปัญหาด้านอื่น ๆ ในระดับปานกลาง ($\bar{X}$ =3.15) และใช้แนวทางการแก้ปัญหาด้านนโยบายและการปฏิบัติงาน สิ่งพิมพ์ และบุคลากรในระดับน้อย ($\bar{X}$ =2.44, 2.21 และ 1.76) ตามลำดับ เมื่อจำแนกตามประเภทของแนวทางการแก้ปัญหาแต่ละด้าน และทดสอบความแตกต่างของแนวทางการแก้ปัญหาแต่ละรายการ ระหว่างแนวทางการแก้ปัญหาด้าน บุคลากร นโยบายและการปฏิบัติงาน สิ่งพิมพ์ และแนวทางการแก้ปัญหาด้านอื่น ๆ ของหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบัน ปรากฏว่าไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันประสบปัญหาด้านบุคลากร นโยบายและการปฏิบัติงาน สิ่งพิมพ์ และปัญหาอื่น ๆ ไม่มีความแตกต่างกัน (ตามตารางที่ 32) รวมทั้งห้องสมุดมหาวิทยาลัยของไทยส่วนใหญ่มีการบริหารงานและการปฏิบัติงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ที่คล้ายคลึงกัน ดังนั้นแนวทางการแก้ปัญหาของหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันจึงไม่มีความแตกต่างกัน

6. ข้อเสนอแนะ

6.1 การมีศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในประเทศไทย

6.1.1 ความคิดเห็นต่อการมีศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในประเทศไทย

จากการวิจัย พบว่า ผู้ปฏิบัติงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในหอสมุดกลางทุกแห่ง (ร้อยละ 100.0) และผู้ปฏิบัติงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ (ร้อยละ 89.7) เห็นว่าควรมีศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในประเทศไทย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ ศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนโดยทั่ว ๆ ไป จะทำหน้าที่ประสานงาน กำหนดวิธีการแลกเปลี่ยนและให้ข้อมูลเกี่ยวกับห้องสมุดที่มีสิ่งพิมพ์ที่ต้องการแลกเปลี่ยน ซึ่งจะ เป็นประโยชน์แก่ห้องสมุดต่าง ๆ ภายในประเทศ และสำหรับสาเหตุที่ควรมีศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในประเทศไทย ผู้ปฏิบัติงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในหอสมุดกลางทุกแห่ง (ร้อยละ 100.0) เห็นว่าช่วยให้ห้องสมุดสามารถจัดหาสิ่งพิมพ์ที่ไม่ได้จัดพิมพ์เพื่อการจำหน่าย ซึ่งห้องสมุดไม่สามารถจัดหาได้โดยการสั่งซื้อ ขณะที่ผู้ปฏิบัติงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ (ร้อยละ 88.6) เห็นว่าช่วยให้ห้องสมุดประหยัดเวลา งบประมาณ และบุคลากรในการจัดหาสิ่งพิมพ์ โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในต่างประเทศ เพราะศูนย์กลางจะเป็นตัวแทนติดต่อกับห้องสมุดหรือหน่วยงานแต่ละแห่ง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะขอบเขตการจัดหาสิ่งพิมพ์ของหอสมุดกลางนั้นกว้างขวางกว่าห้องสมุดคณะ/สถาบัน คือ ต้องจัดหาสิ่งพิมพ์ทุกประเภท และทุกสาขาวิชาที่มีการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัย

มาไว้ให้บริการ โดยเฉพาะการติดตามจัดหาสิ่งพิมพ์ที่ผู้ผลิตไม่มีนโยบายเผยแพร่โดยวิธีการจำหน่ายนั้นทำได้ยาก แต่ถ้ามีศูนย์กลางที่ทำหน้าที่ติดตามและเผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนให้ทราบ จะช่วยให้หอสมุดกลางสามารถจัดหาสิ่งพิมพ์ได้ตรงกับความต้องการของห้องสมุดและผู้ใช้บริการ ส่วนการที่ผู้ปฏิบัติงานในห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ เห็นว่าช่วยให้ห้องสมุดประหยัดเวลา งบประมาณ และบุคลากรในการจัดหาสิ่งพิมพ์ โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในต่างประเทศ เพราะศูนย์กลางจะเป็นตัวแทนติดต่อกับห้องสมุดหรือหน่วยงานแต่ละแห่ง อาจเป็นเพราะห้องสมุดคณะ/สถาบันมีข้อจำกัดเกี่ยวกับงบประมาณ บุคลากร มากกว่าหอสมุดกลาง คือ ห้องสมุดคณะ/สถาบันจะมีขนาดเล็กกว่า มีจำนวนบุคลากร และงบประมาณสำหรับการดำเนินงานน้อยกว่า ขอบเขตการจัดหาสิ่งพิมพ์จะเป็นเฉพาะสาขาวิชามากกว่า ไม่กว้างขวางเท่ากับหอสมุดกลาง

6.1.2 การเข้าร่วมเป็นสมาชิกศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในประเทศไทย

จากการวิจัย พบว่า ผู้ปฏิบัติงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ (ร้อยละ 76.9 และ 79.5 ตามลำดับ) แสดงความคิดเห็นว่าจะเข้าร่วมเป็นสมาชิกศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในประเทศไทย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ ทั้งหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันต่างประสบปัญหาในการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ประการหนึ่ง คือ การไม่มีศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ภายในประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ พูลสุข ศรีภิรมย์ (2516) พบว่า ปัญหาในการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ประการหนึ่ง คือ การไม่มีศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ภายในประเทศไทย ดังนั้นผู้ปฏิบัติงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในห้องสมุดส่วนใหญ่จึงแสดงความคิดเห็นว่าจะเข้าร่วมเป็นสมาชิก เพราะศูนย์กลางฯ จะช่วยแบ่งเบาภาระในการปฏิบัติงานของห้องสมุดสมาชิกได้

6.1.3 หน่วยงานที่จะดำเนินงานศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในประเทศไทย

จากการวิจัย พบว่า ผู้ปฏิบัติงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในหอสมุดกลางส่วนใหญ่ (ร้อยละ 84.6) เห็นว่าควรเป็นหอสมุดแห่งชาติ ขณะที่ผู้ปฏิบัติงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ (ร้อยละ 50.0) เห็นว่าควรเป็นหอสมุดแห่งชาติ แต่มีปริมาณน้อยกว่าหอสมุดกลาง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ หอสมุดแห่งชาติเป็นหน่วยงานที่เป็นศูนย์กลางในการรวบรวมสิ่งพิมพ์ทุกประเภท และทุกสาขาวิชาที่ผลิตขึ้นภายในประเทศ และพระราชบัญญัติการพิมพ์ พ.ศ. 2484 ของไทยได้กำหนดให้ผู้ผลิตสิ่งพิมพ์จัดส่งสิ่งพิมพ์ทุกชื่อเรื่อง ให้กับหอสมุดแห่งชาติด้วย ดังนั้นหอสมุดแห่งชาติจึงเป็นหน่วยงานที่จะทราบได้ว่ามีการผลิตสิ่งพิมพ์อะไรออกมา โดยหน่วยงานใด และเผยแพร่โดยวิธีใด รวมทั้งหอสมุดแห่ง

ชาติได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนและยืมสิ่งพิมพ์ระหว่างประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และใช้ชื่อว่า ศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนและยืมสิ่งพิมพ์ระหว่างประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แห่งประเทศไทย ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางให้กับห้องสมุดสมาชิกในประเทศ ในการแลกเปลี่ยนและยืมสิ่งพิมพ์ระหว่างห้องสมุดสมาชิกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนั้นจึงน่าที่จะมีความสามารถที่จะทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ระหว่างห้องสมุดภายในประเทศและระหว่างประเทศได้

6.2 ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

จากแบบสอบถามปลายเปิด มีห้องสมุด จำนวน 9 แห่ง โดยจำแนกเป็น หอสมุดกลาง จำนวน 2 แห่ง และห้องสมุดคณะ/สถาบัน จำนวน 7 แห่ง ได้ให้ข้อเสนอแนะในการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ที่สำคัญ ดังนี้

6.2.1 บุคลากร

จากห้องสมุด จำนวน 9 แห่ง ห้องสมุดส่วนใหญ่ จำนวน 5 แห่ง (ร้อยละ 55.6) เสนอแนะว่า บุคลากรควรมีเวลาปฏิบัติงานเต็มเวลา และห้องสมุดจำนวน 4 แห่ง (ร้อยละ 44.4) เสนอแนะว่า ควรมีบุคลากรปฏิบัติงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์โดยตรง

6.2.2 นโยบายและการปฏิบัติงาน

จากห้องสมุด จำนวน 9 แห่ง ห้องสมุดส่วนใหญ่ จำนวน 3 แห่ง (ร้อยละ 33.3) เสนอแนะว่า ควรมีการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ที่ผลิตโดยมหาวิทยาลัยหรือบุคลากรของมหาวิทยาลัยอย่างต่อเนื่อง และห้องสมุด จำนวน 2 แห่ง เท่ากัน (ร้อยละ 22.2) เสนอแนะว่าควรกำหนดนโยบายการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ที่ชัดเจน และในการปฏิบัติงานควรรับผิดชอบงานทันที เมื่อได้รับข่าวสารการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์

6.2.3 ความร่วมมือระหว่างห้องสมุด

จากห้องสมุด จำนวน 9 แห่ง ที่ให้ข้อเสนอแนะในการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ มีห้องสมุด จำนวน 7 แห่ง ที่ให้ข้อเสนอแนะด้านความร่วมมือระหว่างห้องสมุด โดยจำแนกเป็นหอสมุดกลาง จำนวน 2 แห่ง ห้องสมุดคณะ/สถาบัน จำนวน 5 แห่ง จากห้องสมุด จำนวน 7 แห่ง ห้องสมุดส่วนใหญ่ จำนวน 3 แห่ง (ร้อยละ 42.9) เสนอแนะว่า ห้องสมุดต่าง ๆ ควรมีความร่วมมือกันอย่างจริงจัง เห็นความสำคัญของการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ และห้องสมุด จำนวน 2 แห่ง เสนอแนะว่า ควรมีศูนย์กลางๆ สำหรับจัดทำรายชื่อสิ่งพิมพ์สำหรับแลกเปลี่ยน และรายชื่อห้องสมุดที่มีการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ ส่งให้ห้องสมุดต่าง ๆ ทั่วประเทศอย่างต่อเนื่อง

การทดสอบสมมุติฐาน

จากการศึกษาการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในห้องสมุดมหาวิทยาลัยของรัฐ ผลการวิจัยเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ ศึกษาถึงนโยบาย ขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติงาน ประเภทและสาขาวิชาของสิ่งพิมพ์ที่ได้รับจากการแลกเปลี่ยน ปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหาที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในห้องสมุดมหาวิทยาลัยของรัฐ และจากสมมุติฐานที่ตั้งไว้ว่าการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ของหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะในมหาวิทยาลัยของรัฐมีความแตกต่างกัน เมื่อทดสอบสมมุติฐานโดยแยกทดสอบเป็น 5 ประเด็น พบว่ามีบางประเด็นที่เป็นไปตามสมมุติฐาน และบางประเด็นไม่เป็นไปตามสมมุติฐาน ดังนี้

1. การบริหารงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ บุคลากร จำนวนบุคลากร และเวลาปฏิบัติงานของบุคลากรที่ปฏิบัติงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ จากการทดสอบสมมุติฐาน ปรากฏว่าไม่เป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้ คือ จากการวิจัย พบว่า หอสมุดกลางทุกแห่งและห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่มีการบริหารงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์รวมอยู่กับงานรับบริจาคทรัพยากรห้องสมุด โดยเป็นงานย่อยขึ้นอยู่กับงานจัดหาทรัพยากรห้องสมุด และบุคลากรที่ปฏิบัติงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบัน คือ บรรณารักษ์ มีจำนวน 1 คน และมีเวลาปฏิบัติงานบางเวลา เช่นเดียวกัน

2. นโยบายการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ ของหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบัน จากการทดสอบสมมุติฐาน พบว่ามีบางส่วนที่เป็นไปตามสมมุติฐานและบางส่วนไม่เป็นไปตามสมมุติฐาน ส่วนที่เป็นไปตามสมมุติฐาน ได้แก่ การมีนโยบายการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษร สาขาวิชาของสิ่งพิมพ์ที่ใช่แลกเปลี่ยน สถานที่ตั้งของห้องสมุดหรือหน่วยงานในต่างประเทศที่แลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ด้วย และเกณฑ์การแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ ซึ่งเป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้ คือ พบว่า หอสมุดกลางส่วนใหญ่ มีนโยบายการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษร ใช้อย่างกว้างขวางในสาขาวิชาเรื่องทั่วไปสำหรับแลกเปลี่ยน โดยมีการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในต่างประเทศที่ตั้งอยู่ในทวีปอเมริกาเหนือ และใช้เกณฑ์การแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์โดยพิจารณาตามความเหมาะสมในการแลกเปลี่ยนแต่ละครั้ง ขณะที่ห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ ยังไม่มีนโยบายการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษร ใช้อย่างกว้างขวางในสาขาวิชาการแพทย์สำหรับแลกเปลี่ยน โดยมีการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในต่างประเทศที่ตั้งอยู่ในทวีปเอเชีย และใช้เกณฑ์การแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์โดยพิจารณาตามความเหมาะสมในการแลกเปลี่ยนแต่ละครั้งในระดับจำนวนที่แตกต่างจากหอสมุดกลาง

ส่วนที่ไม่เป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้ ได้แก่ ลักษณะของสิ่งพิมพ์ ประเภทและภาษาของสิ่งพิมพ์ที่ไขแลกเปลี่ยน ประเภทของห้องสมุดหรือหน่วยงานที่แลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ด้วย และวิธีการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ ของหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบัน พบว่าไม่มีความแตกต่างกัน คือ หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ ไม่ได้กำหนดลักษณะของสิ่งพิมพ์ที่ไขแลกเปลี่ยนแน่นอน คือ ถ้ามีสิ่งพิมพ์ฉบับจริงก็ไขฉบับจริง แต่ถ้าไม่สามารถหาฉบับจริงได้ก็ใช้สำเนาของสิ่งพิมพ์ ประเภทของสิ่งพิมพ์ที่ไขแลกเปลี่ยน คือ สิ่งพิมพ์ที่มหาวิทยาลัยผลิตและสิ่งพิมพ์ของห้องสมุด ที่จัดพิมพ์เป็นภาษาไทย โดยมีการแลกเปลี่ยนกับห้องสมุดมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยภายในประเทศ และใช้วิธีการแลกเปลี่ยนโดยตรงระหว่างห้องสมุดกับห้องสมุดหรือหน่วยงานต่าง ๆ แต่ละแห่ง

สำหรับสิ่งพิมพ์ที่ไขแลกเปลี่ยนแต่ละประเภท เมื่อจำแนกเป็นรายประเภทและทดสอบสมมุติฐาน พบว่าเป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้ คือ พบว่ามีความแตกต่างกันระหว่างสิ่งพิมพ์ที่มหาวิทยาลัยผลิต และสิ่งพิมพ์ของห้องสมุด ที่หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันไขแลกเปลี่ยน โดยสิ่งพิมพ์ที่มหาวิทยาลัยผลิต หอสมุดกลางส่วนใหญ่ใช้ผลงานการวิจัยของมหาวิทยาลัยและบุคลากรของมหาวิทยาลัย และหนังสือที่จัดทำโดยมหาวิทยาลัยและบุคลากรของมหาวิทยาลัยแลกเปลี่ยน ขณะที่ห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ใช้วารสารที่จัดทำโดยมหาวิทยาลัยและหน่วยงานต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยแลกเปลี่ยน ส่วนสิ่งพิมพ์ของห้องสมุดหอสมุดกลางส่วนใหญ่ใช้รายชื่อหนังสือใหม่แลกเปลี่ยน ขณะที่ห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ใช้สิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดได้รับบริจาคแลกเปลี่ยน

3. ขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติงานของหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบัน จากการทดสอบสมมุติฐาน พบว่าส่วนใหญ่ไม่เป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้ มีบางส่วนที่เป็นไปตามสมมุติฐาน คือ สถานที่ตั้งของห้องสมุดหรือหน่วยงานที่ยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ ระยะเวลาที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในต่างประเทศ การได้รับสิ่งพิมพ์จากการแลกเปลี่ยน และการได้รับสิ่งพิมพ์จากการแลกเปลี่ยนหลังการทวงถาม พบว่าหอสมุดกลางส่วนใหญ่ยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานที่ตั้งอยู่ในทวีปอเมริกาเหนือและทวีปเอเชีย โดยใช้เวลาในการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในต่างประเทศนานเป็นระยะเวลา 6 เดือน และได้รับสิ่งพิมพ์จากการแลกเปลี่ยน และได้รับสิ่งพิมพ์จากการแลกเปลี่ยนหลังการทวงถาม ในระดับจำนวนน้อยกว่าห้องสมุดคณะ/สถาบัน ขณะที่ห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานที่ตั้งอยู่ในทวีปอเมริกาเหนือเท่านั้น โดยใช้เวลาในการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในต่างประเทศนานเป็นระยะเวลา 3 เดือน และได้รับสิ่งพิมพ์จาก

การแลกเปลี่ยน และได้รับสิ่งพิมพ์จากการแลกเปลี่ยนหลังการทวงถามจำนวนมากว่าหอสมุดกลาง ส่วนที่ไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ได้แก่ การทราบถึงแหล่งที่มีสิ่งพิมพ์เพื่อการแลกเปลี่ยน ค่าใช้จ่ายในการจัดส่งสิ่งพิมพ์ การยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ ห้องสมุดหรือหน่วยงานที่ยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ สาเหตุการยกเลิกข้อตกลง การคัดเลือกสิ่งพิมพ์เพื่อการแลกเปลี่ยน การจัดสรรสิ่งพิมพ์ วิธีการจัดส่งสิ่งพิมพ์ ระยะเวลาที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานภายในประเทศ การทวงถามสิ่งพิมพ์ ระยะเวลาการทวงถาม การจัดเก็บหลักฐานการปฏิบัติงาน และประเภทของหลักฐานการปฏิบัติงานที่จัดเก็บของหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบัน พบว่าไม่มีความแตกต่างกัน คือ หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ทราบถึงแหล่งที่มีสิ่งพิมพ์เพื่อการแลกเปลี่ยนโดยที่ห้องสมุดหรือหน่วยงานที่มีสิ่งพิมพ์เพื่อการแลกเปลี่ยนแจ้งให้ทราบ พร้อมทั้งเชิญชวนให้ร่วมแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ด้วย เกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในการจัดส่งสิ่งพิมพ์ หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันจะออกค่าใช้จ่ายในการจัดส่งสิ่งพิมพ์เฉพาะการจัดส่งสิ่งพิมพ์ไปแลกเปลี่ยน ด้านการยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ไม่ยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานคู่สัญญา สำหรับหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันที่มีการยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ ส่วนใหญ่จะยกเลิกข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยภายในประเทศ โดยมีสาเหตุการยกเลิกข้อตกลงที่ไม่แตกต่างกัน วิธีการคัดเลือกสิ่งพิมพ์ที่หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ใช้ คือ คัดเลือกจากรายชื่อสิ่งพิมพ์สำหรับแลกเปลี่ยนที่ห้องสมุดหรือหน่วยงานต่าง ๆ ส่งมาให้ และใช้วิธีการจัดส่งสิ่งพิมพ์ทางไปรษณีย์ ระยะเวลาที่หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ใช้ในการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานภายในประเทศนานเป็นระยะเวลา 1 เดือน การทวงถามสิ่งพิมพ์ที่ไม่ได้รับจากการแลกเปลี่ยน หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่จะไม่ทวงถาม สำหรับห้องสมุดที่มีการทวงถามจะทวงถามเมื่อระยะเวลาผ่านไป 3 เดือน ในการปฏิบัติงานหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันมีการจัดเก็บหลักฐานการปฏิบัติงานเกี่ยวกับ สถานที่ติดต่อของห้องสมุดหรือหน่วยงานคู่สัญญา หลักฐานการจัดส่งสิ่งพิมพ์เพื่อการแลกเปลี่ยน และหลักฐานการได้รับสิ่งพิมพ์จากการแลกเปลี่ยน

4. สิ่งพิมพ์ที่ได้รับจากการแลกเปลี่ยนของหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบัน พบว่ามีบางส่วนที่เป็นไปตามสมมติฐานและบางส่วนไม่เป็นไปตามสมมติฐาน ส่วนที่เป็นไปตามสมมติฐาน ได้แก่ ประเภทและสาขาวิชาของสิ่งพิมพ์ที่ได้รับจากการแลกเปลี่ยน คือ หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ได้รับสิ่งพิมพ์ที่มหาวิทยาลัยผลิต และสิ่งพิมพ์ของห้องสมุดจากการแลกเปลี่ยน โดยสิ่งพิมพ์ที่มหาวิทยาลัยผลิตที่หอสมุดกลางส่วนใหญ่ได้รับ

จากการแลกเปลี่ยน คือ ผลงานการวิจัยของมหาวิทยาลัยและบุคลากรของมหาวิทยาลัย ขณะที่ห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ได้รับวารสารที่จัดทำโดยมหาวิทยาลัยและหน่วยงานต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยจากการแลกเปลี่ยน ในส่วนของสาขาวิชาของสิ่งพิมพ์ที่ได้รับจากการแลกเปลี่ยน พบว่า หอสมุดกลางส่วนใหญ่ได้รับสิ่งพิมพ์สาขาวิชาเรื่องทั่วไป และบรรณานุกรม บรรณารักษศาสตร์ จากการแลกเปลี่ยน ขณะที่ห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ได้รับสิ่งพิมพ์สาขาวิชาการแพทย์ ส่วนที่ไม่เป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้ คือ ภาษาของสิ่งพิมพ์ที่ได้รับจากการแลกเปลี่ยน ซึ่งพบว่าหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่ได้รับทั้งสิ่งพิมพ์ภาษาไทยและภาษาอังกฤษจากการแลกเปลี่ยนในระดับจำนวนที่ไม่แตกต่างกัน

5. ปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหาในการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ ของหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบัน ด้านบุคลากร นโยบายและการปฏิบัติงาน สิ่งพิมพ์ และปัญหาอื่น ๆ จากการทดสอบสมมุติฐานปรากฏว่าไม่เป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้ คือ หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันประสบปัญหาด้านบุคลากร นโยบายและการปฏิบัติงาน สิ่งพิมพ์ และปัญหาอื่น ๆ ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และเมื่อจำแนกตามประเภทของปัญหาแต่ละด้าน และทดสอบความแตกต่างเป็นรายปัญหา ปรากฏว่าไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เช่นเดียวกัน สำหรับแนวทางการแก้ปัญหาในการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ของหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบัน พบว่าไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และ เมื่อจำแนกตามประเภทของการแก้ปัญหาแต่ละด้าน และทดสอบความแตกต่างของแนวทางการแก้ปัญหาแต่ละรายการ ปรากฏว่าไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เช่นเดียวกัน

จากการวิจัยครั้งนี้ พบว่า ผลการวิจัยส่วนใหญ่ไม่เป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้ คือ การแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ของหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะในมหาวิทยาลัยของรัฐมีความแตกต่างกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ หอสมุดกลางและห้องสมุดคณะต่างก็เป็นห้องสมุดมหาวิทยาลัยอยู่ภายใต้การบริหารงานของมหาวิทยาลัยเหมือนกัน ห้องสมุดคณะในบางมหาวิทยาลัยยังอยู่ภายใต้การบริหารงานของหอสมุดกลางประกอบกับการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์เป็นงานที่เกิดจากการปฏิบัติ ไม่มีทฤษฎีหรือมาตรฐานสากลกำหนดไว้ว่า หอสมุดกลางหรือห้องสมุดคณะต้องปฏิบัติงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์อย่างไร ดังนั้นการปฏิบัติงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในด้านขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติงาน และงานที่ต้องปฏิบัติเป็นประจำของหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่จึงไม่มีความแตกต่างกัน

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

ผลจากการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะต่อผู้บริหารห้องสมุดและผู้ปฏิบัติงานในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

บุคลากร

1. จากการวิจัย พบว่า บุคลากรที่ปฏิบัติงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ของหอสมุดกลางและห้องสมุดคณะ/สถาบันส่วนใหญ่มีเวลาในการปฏิบัติงานบางเวลา ดังนั้นผู้บริหารห้องสมุดควรมีการกำหนดให้มีบุคลากรสำหรับสำหรับปฏิบัติงานโดยตรง และสามารถปฏิบัติงานได้เต็มเวลา อย่างน้อย 1 คน
2. บุคลากรที่ปฏิบัติงานควรมีความรู้ ความสามารถในการใช้ภาษาต่างประเทศเป็นอย่างดี เพื่อติดต่อแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดหรือหน่วยงานในต่างประเทศ

นโยบายและการปฏิบัติงาน

1. ควรมีการกำหนดนโยบายในการปฏิบัติงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ไว้เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างชัดเจน เพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานจะได้ใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติงานได้อย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ
2. ควรกำหนดขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติงานไว้อย่างชัดเจน สอดคล้องกับนโยบายการปฏิบัติงาน พร้อมทั้งชี้แจงให้ผู้ปฏิบัติงานทราบถึงขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติงานโดยละเอียด
3. ในการปฏิบัติงานแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ควรรีบดำเนินการโดยเร็วเมื่อได้รับทราบข่าวสารการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ ไม่ควรรื้อรอถ้าพิจารณาแล้วเห็นว่าสิ่งพิมพ์นั้นมีประโยชน์และตรงกับความต้องการของห้องสมุด และจะต้องตรวจสอบผลการปฏิบัติงานอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ได้รับสิ่งพิมพ์ที่ตรงกับความต้องการหรือตามข้อตกลงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ และติดตามทวงถามเมื่อไม่ได้รับสิ่งพิมพ์ตามต้องการ
4. ควรรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งที่มีสิ่งพิมพ์เพื่อการแลกเปลี่ยน ทั้งห้องสมุดและหน่วยงานภายในประเทศและต่างประเทศไว้อย่างสม่ำเสมอ เพื่อที่จะได้ติดต่อแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ได้อย่างต่อเนื่อง
5. ควรจัดทำจดหมายสำหรับใช้ในการติดต่อไว้เป็นแบบฟอร์มหลาย ๆ ภาษา โดยเฉพาะภาษาต่างประเทศที่ต้องใช้ประจำ เพื่อความสะดวกในการปฏิบัติงาน และจัดทำปัญหาด้านการใช้ภาษาต่างประเทศของผู้ปฏิบัติงาน โดยอาจจะขอความช่วยเหลือจากอาจารย์หรือผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับภาษานั้น ๆ ให้ช่วยตรวจแก้ไข และจัดทำไว้เป็นแบบฟอร์ม

สิ่งพิมพ์

1. ห้องสมุดควรจัดหาสิ่งพิมพ์และจัดเตรียมไว้แลกเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะสิ่งพิมพ์ที่มหาวิทยาลัยผลิต และสิ่งพิมพ์ของห้องสมุด เช่น ผลงานการวิจัยของมหาวิทยาลัยและบุคลากรของมหาวิทยาลัย วารสารที่จัดทำโดยมหาวิทยาลัยและหน่วยงานต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัย รายชื่อหนังสือใหม่ เป็นต้น ซึ่งการแลกเปลี่ยนนอกจากห้องสมุดจะได้รับสิ่งพิมพ์ที่มีประโยชน์แล้ว ยังเป็นการช่วยเผยแพร่ผลงานของห้องสมุดและสถาบันที่ห้องสมุดสังกัดอีกทางหนึ่งด้วย

2. ผู้บริหารห้องสมุดและผู้ปฏิบัติงาน ควรร่วมมือกันเสนอแนะต่อผู้บริหารมหาวิทยาลัย ให้มีการกำหนดระเบียบการพิมพ์สิ่งพิมพ์ของมหาวิทยาลัย และบุคลากรภายในมหาวิทยาลัย ที่จัดพิมพ์สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ว่าจะต้องจัดส่งสิ่งพิมพ์ให้กับห้องสมุดทุกรายการในจำนวนที่เหมาะสม เพื่อที่ห้องสมุดจะได้รวบรวมไว้สำหรับใช้แลกเปลี่ยนโดยเฉพาะ

ความร่วมมือระหว่างห้องสมุด

1. ห้องสมุดแห่งชาติ หรือสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย ควรหาความร่วมมือกับห้องสมุดประเภทต่าง ๆ ภายในประเทศ ให้มีความร่วมมือกันอย่างจริงจัง มองเห็นถึงความสำคัญของการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ และปฏิบัติให้เห็นผลงานอย่างชัดเจน เช่น จัดทำโครงการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์และประชาสัมพันธ์โครงการแก่ห้องสมุดประเภทต่าง ๆ ภายในประเทศ เพื่อให้เข้าร่วมโครงการ

2. ห้องสมุดมหาวิทยาลัยควรร่วมมือในการจัดตั้งศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ภายในประเทศ เพื่อช่วยให้การแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศปฏิบัติได้อย่างสะดวก และมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยอาจจะกำหนดให้ห้องสมุดแห่งใดแห่งหนึ่งทำหน้าที่เป็นศูนย์กลาง แต่ในการปฏิบัติงานผู้ปฏิบัติงานในห้องสมุดทุกแห่งที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกร่วมมือกันปฏิบัติงานของศูนย์กลาง โดยการกำหนดให้มีการประชุมร่วมกันเพื่อมอบหมายงานแต่ละส่วนไปปฏิบัติ

3. ห้องสมุดคณะ/สถาบันในสาขาวิชาเดียวกันควรมีความร่วมมือกันในการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์เฉพาะสาขาวิชาขึ้น ซึ่งจะเป็นการช่วยขยายขอบเขตการจัดหาสิ่งพิมพ์ในสาขาวิชาเฉพาะต่าง ๆ ให้กว้างขวางมากขึ้น

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรทำการวิจัยการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในห้องสมุดประเภทอื่น ๆ เช่น ห้องสมุดเฉพาะ ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาภาคเอกชน
2. ควรทำการศึกษาด้านค่าใช้จ่ายและเวลาที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ เปรียบเทียบกับคุณค่าของสิ่งพิมพ์ที่ได้รับและ เปรียบเทียบกับวิธีการจัดซื้อว่าได้ผลคุ้มค่าหรือไม่ สมควรที่จะมีการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ในห้องสมุดต่อไปหรือไม่

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย